

WIM RUTGERS

*Niemand schrijft met opzet een slecht boek:
Antilliaanse literatuurkritiek,
literatuurgeschiedenis en literatuurwetenschap*

– rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar
in Literatuurwetenschap en Literatuurgeschiedenis,
in het bijzonder met betrekking tot de lokale en Caribische literatuur in betrokken talen
aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen op 26 oktober 2007

De criticus zit in het midden, tussen de schrijver en
de lezer, hij moet de blik van de lezer richten.
(J.J. Oversteegen)

1. Inleiding

Begin 1814 verscheen er bij het Printing Office van de Curaçaose drukker-uitgever William Lee, nadat er al op 10 september 1813 in *The Curaçao Gazette* een voorpublicatie was verschenen, het eerste romantisch-sentimentele prozageschrift van Curaçao, onder de titel *Iramba, or the Rural Philosopher: A Sentimental Tract*, een verhaal dat niet minder dan 45 hoofdstukken telde, maar waarvan het me nooit gelukt is een exemplaar te bemachtigen. Op 4 maart 1814 reageerde een anonieme recensent op *Iramba* met een pagina lange – overigens heel negatieve – reactie op het boek onder de titel “Caramba, Alack for the poor editor,” de oudste bekende Curaçaose recensie.

Het gaat me nu niet om de inhoud van deze geschriften, daarover heb ik eerder gepubliceerd (Rutgers 1988), maar om het gegeven dat de oudste als literair beschouwde voortbrengselen al direct van literaire kritiek vergezeld werden. Literaire productie en literaire kritiek gingen vanaf het begin van onze letteren samen.

Daar valt dan wel bij te bedenken dat de creatieve productie primair is en de secundaire kritiek volgt, althans probeert te volgen. Ik herinner me nog hoe in het begin van de jaren tachtig de Surinaams-Nederlandse schrijfster Astrid H. Roemer haar romans *Over de gekte van een vrouw* (1982) en *Levenslang gedicht* (1983) publiceerde, waarbij ik als literair criticus veel moeite had om deze nieuwe vorm

van vrouwelijk schrijven te duiden. Nieuwe literatuur vraagt om vernieuwing van de literaire kritiek. Wie wil beweren dat hij de werken van Barche Baromeo als *E pal'i bida* [De levensboom] (1990), *E parto* [De bevalling] (1996) en *Quo vadis?* (2006) zonder problemen leest? Ook het werk van de Arubaan Quito Nicolaas, zoals zijn dikke roman *Tera di silencio* [Land van stilte] (2004) roept de nodige interpretatieproblemen op. Dat de literatuur de kritiek vaak vooruit is herinneren we ons ook nog uit de bijdragen in het Antilliaanse literaire tijdschrift *De Stoep* (1940-1951) van Luc Tournier, Charles Corsen en Tip Marugg die tot vandaag de dag nog nooit geheel bevredigend zijn geanalyseerd en geïnterpreteerd.

De weg van de literaire kritiek is lang en verloopt in grote lijnen in drie fasen via de krant, het tijdschrift naar het boek – van journalistieke, via essayistische naar academische kritiek. Recensies in dag- en weekbladen vormen een eerste reactie op nieuw verschenen werk. Vervolgens verschijnen er artikelen met analyses en interpretaties in tijdschriften. Tenslotte komen de door deze instanties gunstig beoordeelde literaire werken in aanmerking voor diepgaande studies in boekvorm en bijvoorbeeld tijdens universitaire interpretatiecolleges.

Als de literaire kritiek haar werk gedaan heeft en schifting tussen belangrijk en minder belangrijk heeft plaatsgevonden, komt de literatuurgeschiedenis waarbij auteurs en werken worden opgenomen in standaardwerken als anthologieën en literatuurgeschiedenissen en daaruit afgeleid de methodes voor hoger en middelbaar onderwijs. Dit lange proces van canonisering is nooit af want wordt steeds opnieuw gevoerd.

De wijze waarop deze processen in de literaire kritiek en de literatuurgeschiedenis plaatsvinden wordt op haar beurt bestudeerd door de literatuurwetenschap die een metastandpunt inneemt en de theoretische grondslag formuleert. De theoretische literatuurwetenschap bestudeert, ongeacht de taal, literatuur in algemene zin en literaire verschijnselen om daarin via theorievorming universele wetmatigheden te ontdekken en te beschrijven.

De theoretische literatuurwetenschappers stellen vragen over aard en functie van literatuur, over processen van lezen, analyseren, interpreteren en evalueren van literaire teksten, over de actoren en instituties die bij de literaire communicatie betrokken zijn, enzovoorts. De vergelijkende literatuurwetenschappers interesseren zich vooral voor comparatistische aspecten, de vergelijking van werken in tijd en ruimte.

Behoren de literatuurkritiek en de literatuurgeschiedenis tot het secundaire gebied van de literaire communicatie, de literatuurwetenschap is zowel primair in haar algemene theorievorming als tertiair in de bestudering van de processen zoals die in de literaire communicatie plaatsvinden.

De literaire criticus is als lezer en beoordelaar een belangrijke deelnemer aan het literaire communicatieproces tussen auteurs, hun werk en de lezer. De literatuur-

wetenschapper stelt zich als observator op buiten het literaire communicatieproces en stelt daarbij vragen naar algemene wetmatigheid. De literatuurhistoricus zit in het midden want deze beschrijft niet alleen maar beoordeelt eveneens, zeker in het verhaal van de literaire geschiedschrijving.

Literaire kritiek, literatuurgeschiedenis en literatuurwetenschap zijn mensenwerk, waarbij de literaire kritiek het contemporaine materiaal aandraagt, de literatuurgeschiedenis het historische materiaal aandraagt en de literatuurwetenschap de voor het onderzoek noodzakelijke instrumenten verschaft voor de bestudering van de manier waarop lezers literaire werken lezen en beleven, of althans zouden kunnen – en volgens literaire critici zouden moeten – lezen en beleven.

Literaire kritiek, literatuurgeschiedenis en literatuurwetenschap mogen dan secundair zijn ten opzichte van het oorspronkelijke, primaire en creatieve product van woordkunst als gedicht, novelle, roman of toneeltekst, onbelangrijk zijn de drie zeker niet. Ze zijn zelfs essentieel in het literaire communicatieproces. Zonder lezers en zonder kritische lezers is een schrijver nergens. Woordkunst is expressie én communicatie. Daarom wordt er nog wel eens onderscheid gemaakt tussen woordkunst als monument en woordkunst als tekst. Een boek is op zich niet meer dan een aantal bedrukte pagina's met een kaft. Lezers wekken de tekens en de woorden die verborgen zijn tussen het kaft van een boek en maken al die zwarte letters op wit papier weer levend door hun beleving. Lezers zijn daarom de andere kant, de noodzakelijke component van de schrijver. Schrijvers worden geboren bij hun debuut en sterven pas als hun werk niet meer gelezen wordt. Levende literatuur vooronderstelt een voortdurende en levendige discussie van en tussen lezers.

Mijn betoog bestaat uit een drieslag. Na deze algemene inleiding geef ik in grote lijnen een historisch overzicht van de Antilliaanse literaire kritiek, waarna ik afsluit met opnieuw enkele algemene overwegingen.

2. Dominante 19de eeuwse literatuuropvattingen: van oratuur naar literatuur

In de eerste helft van de 19de eeuw kritiseerden dichters elkaar onderling. De literatuurgeschiedenis leert ons dat in de loop van de 19de eeuw de literaire voorlopers, de dichters van het 'nulte hoofdstuk' (Rutgers 1988) van de Curaçaose literatuur, elkaar vaak in de haren zaten met meningsverschillen over wat goede poëzie voor hen betekende. Zo valt er uit verscheidene gedichten een koloniale literatuuropvatting, althans een poëtica van kolonisten, te reconstrueren. Dat betrof dan een Classicistische literatuuropvatting in een tijd waarin Europa al over het

hoogtepunt van de Romantiek heen was. De koloniale literatuur volgde een eigen dynamiek in tempo en ritme.

Die Classicistische poëtica zag er in grote lijnen als volgt uit. Een dichter had een lange weg af te leggen eer hij de top van de Helicon beklommen had – om in de metaforiek van de dichters zelf te blijven. Hij moest zijn taal, zijn moedertaal waarmee onveranderlijk het Nederlands bedoeld werd, allereerst goed leren en ervoor zorgen dat hij daarbij vooral de grammatica beheerste. Daarna moest hij de beste schrijvers lezen als lichtende voorbeelden op zijn dichterspad. Een dichter moest, wilde hij zich aan de verheven poëzie wagen, “geest” en “vernunft” bezitten, zijn taal en stijl moesten blijk geven van “dichtvuur” en “Apollo’s gloed,” anders kon hij zich beter op proza toeleggen, geschikt voor een minder verheven en meer alledaags onderwerp.¹ Er werd in Romantische literatuuropvatting in de ‘post-

¹ “Aan sommige Curaçaosche dichters”

Poëten! staakt uw vuur en wilt uw drift bedwingen,
 Met langer op dien trant en in die maat te zingen:
 De ed’le dichtkunst wordt door u geheel ontluisterd,
 De taal waarin gy schryft wordt zelfs door u verduisterd.
 Of is het vader Cats, die scheen voor uw en geest,
 Wiens Godenvol men thans met Hooft en Vondel leest?
 O neen! zy die eertyds de roem van Neerland waren,
 Wier namen staan met eer in ‘s lands historieblaren,
 Zy kenden zulk een zang en zulk een taal ook niet
 Als men schier iedere week in onze Cranten ziet.
 Doch zou het Helmers zyn, te vroeg voor ons verloren,
 Wiens dichterlyke geest in u thans is herboren?
 Of heeft de gryze Feith wiens lier hangt aan den wand,
 Zyn’ wysheid en zyn kunst misschien aan u verpand?
 En Tollens zal in u als hy uw verzen leest,
 Zyn mededingers zien, wier roem en naam hy vreest;
 Hy zal gewis uw taal, uw styl en vuur bewondren,
 Dit zal hem duis’len doen, ‘t zal hem in d’ooren dond’ren;
 Doch neen! dit zal ‘t hem niet. – Hy zal van schaamte blozen,
 En over uw gezang van droefheid zuchten lozen;
 Hy zal, dit is gewis, ‘t naauwelyks gelooven,
 Dat men die schoone kunst van alles kan berooven,
 Waarmee zy heerlyk prykt en alles overtreft;
 En tot een halven God, den ed’len mensch verheft.
 Doch was het ook de zucht om deugden te verspreiden,
 Die u heeft aangezet en tot den zang kon leiden?
 Waarom die dan toch niet in prosa neergesteld?
 Misschien hadt ge ons vermaakt maar niet ons zoo gekweld,
 Maar zyt ge er voor bestemd, op den Parnas te leven,
 Is uw dit voorregt dan van uw’ geboort’ gegeven?
 Dan vrienden hoort myn raad en trekt er tot besluit,
 Indien gy rymen moet, de volgend’ lessen uit,

emancipatoire' Curaçaose maatschappij van na de emancipatie van de slaven op 1 juli 1863 een groot verschil tussen de genres poëzie en proza gemaakt. De schrijver was 'prozaisch,' maar de 'poëet' vervulde een verheven rol.

De eigenlijke literaire kritiek begon met de toneelkritiek, in het begin nog veelal geschreven door buitenlanders van de Overwal [Zuid-Amerika] De schaarse lokale critici verborgen zich wijselijk meestal nog achter een pseudoniem of initialen. Van de *exilados* [politieke vluchtelingen uit Venezuela] was Manuel M. Dagnino die zowel creatief dichter als toneelcriticus was, het meest productief met zijn op theorie en praktijk berustende uitvoerige beschouwingen in de *Civilisadó* (1871-1875). Zijn kritische werk en de hele krant in het algemeen trouwens verdienen nog nadere literair-historische bestudering.

3. Liberale en missionaire literaire kritiek

In de ogen van de liberale critici bood de literatuur en het toneel in het bijzonder de mogelijkheid tot de zozeer gewenste post-emancipatoire *sivilisashon*.² Maar die liberaal-educatieve poëtica werd bepaald niet gedeeld door de missie, die vanaf 1884 in weekbladen als de *Amigoe* en vanaf 1900 in *La Cruz* en vanaf 1922 in *La Union* waarschuwde tegen mogelijke slechte invloed van literatuur. Het lezen van slechte boeken en kranten is als het innemen van vergif; goede lectuur is weliswaar een tegengif, maar het is natuurlijk niet verstandig om eerst beide zijden te willen kennen; je neemt ook niet eerst een portie vergif in en daarna een tegengif. Lees

---

Tracht eerst met vlyt en spoed uw' moedertaal te kennen,
 Aan hare schoonheid, kracht en rykdom te gewinnen,
 Leest dan met aandacht eerst 's lands beste schryveren na,
 Voor dat gy in die taal met dichten verder ga,
 Leest, wat het zeggen wil te zien op voet en maat,
 En kykt naauwkeurig na hoe elken regel staat,
 En stemt met het verband – Ziet! zoo, zoo moet 't wezen,
 En niet gelyk voorheen dat wy 't niet konden lezen,
 Of 't werd voor ons zoo raar en 't draaide voor ons oog,
 Als of m'iets binnen had, dat op kwam naar om hoog.
 Zoo gy myn raad maar volgt, als gy weer rymen moet,
 Apoll' zal dan misschien U schenken van zyn gloed;
 Doch hebt gy hem vergramd door in zyn taal te spreken,
 Ei! wilt dan tot hem gaan, en om vergif'nis smeken,
 Beleidt uw' misdaan hem, want zoo gy schuld bekent,
 Zal hy vergeving biën, verhooren U in 't end.
 (De Curaçaosche Courant 6 dec. 1817)

² Een beschavingsoffensief dat na de emancipatie van de slaven werd gestart.

alleen het goede, dat wordt geadviseerd door personen die daarover kunnen oordelen, dus de priesters, aldus vrij samengevat het eerste artikel in het eerste nummer van *La Cruz* (10 mei 1900). Het toneel bergt extra gevaar in zich wegens de levende en levendige presentatie: “tin un gran diferencia denter un pieza skirbir i un pieza representar; e di promer ta morto, e di dos ta biba” [er is een groot verschil tussen een geschreven tekst en een tekst die wordt opgevoerd; de eerste is dood, de tweede leeft] (*La Cruz* 6 nov.1901).

“No tin lugar di mundoe, oenda bao di flor di arte tin mas colebra scondi koe den teatro. Arte ta un boenita cos, arte ta jioe di Cieloe, arte ta refleho di Dios su boeniteza. Ma arte ta stop di ta jioe di Cieloe, asina el dreña den serbisji di maldad; anto mescos koe un dia Lucifer, Angel di Luz, a bira spiritu di tiniebla, arte ta bira un sirbiente di demonio” [Er is geen plek op de wereld waar onder het mom van kunst meer slangen verborgen zijn dan in het toneel. Kunst is een prachtige zaak, kunst is kind van de hemel, kunst is de weerspiegeling van Gods schoonheid. Maar kunst houdt op kind van God te zijn zodra ze ten dienste van het slechte staat; dus evenals Lucifer, de Engel van het Licht, op een dag de geest van de duisternis is geworden, wordt kunst dan dienaar van de duivel] (*Amigo* 22 juni 1901, 7 juli 1909).

Wat romans betreft zag men eveneens gevaar in onchristelijke boeken: “Nos ta saluda coe gustoe tur boeki, koe ta defendé Cristianismo: ma nos ta doena nos spiertamentoe contra boekinan, koe bao di un bandera cristian, kier trecé inmoralidad contrario na doctrina cristian” [We verwelkomen met genoegen alle boeken, die het Christendom verdedigen; maar we waarschuwen tegen boeken die onder een christelijke vlag amoraliteit willen brengen tegen de leer van de godsdienst] (*La Cruz* 8 mei 1901). Deze missionair-ethisch-moralistisch-religieuze literatuurkritiek heeft in katholieke kringen tot aan de Tweede Wereldoorlog gedomineerd.

4. Van literaire kritiek naar literatuurgeschiedschrijving

In dezelfde tijd wordt contemporaine literaire kritiek tot kritische literatuurgeschiedschrijving bij de mysterieuze A.d.C. die zich achter zijn initialen verborg. In een defensief gesteld drietal artikelen in het Curaçaose katholieke weekblad *La Union* behandelde hij in 1936 – dwars tegen de tijdgeest van vernederlandsing in – uitvoerig en specifiek het Papiamentu als literaire taal. Na een omschrijving te hebben gegeven dat voor hem “tur cos cu un pueblo a scirbi cu algun arte esta di un manera bunita” [alles wat een volk heeft geschreven op enige kunstzinnige manier, dat wil zeggen op een mooi wijze] literatuur was, noemde de auteur als voorbeelden daarvan *novelas, poesia, versonan* [romans, poëzie, gedichten] of in het

algemeen goed geschreven werken als levens van heiligen en van nationale helden of andere personen, *discursonan elocuente* [elocuente redevoeringen] of ook wel religieuze werken (A.d.C 1936). De artikelen van A.d.C. zijn interessant omdat hij als eerste aandacht voor het Papiamentu als literaire taal vraagt, omdat hij aangeeft wie hij daartoe rekent, maar ook om zijn opvatting dat letterkunde een verzorgde vorm moet hebben en geschreven moet zijn. Als consequentie daarvan noemt hij de traditionele orale en populaire “Compa Nanzi verhalen” niet. Hij wil bewijzen dat het Papiamentu ook als literaire taal fungeerde, in een tijd dat Curaçao ten gevolge van de komst van de olie-raffinaderij sterk verhollandste. A.d.C.’s artikelen waren een verzet tegen deze *holandisashon* [vernederlandsing] en een vroeg pleidooi voor een eigen culturele ontwikkeling.

Naast en na de mysterieuze A.d.C. schreven ook John de Pool, Luc Tournier en Emilio Lopez Henriquez vanuit verschillende optiek over de Antilliaanse literatuur. Ze kwamen ondanks hun verschillen in taalbelangstelling daarin overeen dat ze het belang van de Spaans-Antilliaanse literatuur aan het einde van de negentiende eeuw als het begin van de eigenlijke literaire ontwikkeling benadrukten, en daarbij een aantal namen en titels verschaften die later steeds weer referentiepunt zouden blijken, zowel bij Cola Debrot als bij degenen die na hem kwamen.

5. Cola Debrot als pionier van de Antilliaanse literaire geschiedschrijving

Vanaf zijn terugkeer naar Curaçao in 1948 tot ver na zijn vertrek naar Nederland in 1970 hield Cola Debrot zich door middel van toespraken en geschreven artikelen nadrukkelijk en uitvoerig bezig met de literatuur op de Antilliaanse eilanden. Hij deed dat vanuit de overtuiging dat de Curaçaose literatuur “aanzienlijk belangrijker” was dan “in het algemeen wordt aangenomen” (Debrot 1948). Deze inleidingen kenmerkten zich door een hechte samenhang qua opbouw, inhoud, visie en waardering voor deze letterkunde. Steeds weer kwam Debrot op eenzelfde schematisering terug, telkens in wat uitgebreider en gedetailleerder vorm, waaruit een verfijningsproces van zijn ideeën omtrent de Antilliaanse letterkunde valt af te lezen. Vanuit een brede optiek zag hij de literatuur als een organisch onderdeel van de veeltalige Antilliaanse cultuur.

Cola Debrot stelde iedere voorganger die de literatuur besproken had in de schaduw en vervolgens werkte iedereen na hem min of meer in de schaduw van Debrot. Hij mag dan ook zonder meer gelden als de pionier van een kritische Antilliaanse literaire geschiedschrijving. De belangrijkste punten van aandacht waren voor Cola Debrot, ik som puntsgewijs op:

- Een inventarisatie en definiëring van het corpus van de viertalige Antilliaanse literatuur.
- De plaatsbepaling van auteurs: allochtoon en autochtoon; passanten en lokale auteurs.
- Daarbij sprak hij aanvankelijk van literatuur *in* de Antillen, vervolgens over literatuur *van* de Antillen en tenslotte zonder voorbehoud over *Antilliaanse* literatuur.
- De aanvankelijke indeling in volksliteratuur en kunstliteratuur preciseerde hij gaandeweg tot het onderscheid tussen oratuur en literatuur: orale woordkunst en geschreven literatuur.
- De periodisering van de Antilliaanse literatuur in achtereenvolgens een Spaanse, een Nederlandse en een Papiamentse periode.
- De plaatsing van de Antilliaanse literatuur als geheel werd gekenmerkt door de spanning tussen een inbedding ervan ten opzichte van de Europese literatuur, met name die van Nederland en een plaatsing ten opzichte van de regionale literatuur van Zuid-Amerika en het Caribische gebied.
- Zijn grote verdienste was de poging tot karakterisering van de Antilliaanse literatuur; het kenmerkende ervan door middel van herdefiniëring van Westerse stromingen als het existentialisme en het gebruik maken van Latijns-Amerikaanse stromingen als het *romanticismo* en het *ultraïsimo* in een poging het specifiek eigene van de Antilliaanse literatuur te kenschetsen. Voor Cola Debrot was *het* karakteristieke kenmerk van de Antilliaanse literatuur haar – Caribische – creoliseringsproces.
- Een blinde vlek in zijn literatuurgeschiedschrijving was het belang van de Engelstalige literatuur van de Bovenwindse eilanden, die door Debrot onderschat werd en die hij zelfs nauwelijks zag.

Parallel aan de zich sinds 30 mei 1969 ontwikkelende literatuur waagden zich na Cola Debrot een aantal Antillianen en niet-Antillianen in een grote verscheidenheid aan bijdragen, aan een beschrijving van die literatuur, waarbij de door Cola Debrot voorgestelde indeling en benadering in de regel het uitgangspunt voor de eigen invulling vormden. Mijlpalen in deze ontwikkeling waren een aantal doctoraalscripties en drie dissertaties: over de Papiamentstalige romans tijdens het interbellum, over de Spaanstalige literatuur aan het einde van de 19de het begin van de 20ste eeuw en een Antilliaanse literatuurgeschiedenis in het algemeen. Het door de Fundashon Pierre A. Lauffer gepubliceerde *Pa saka kara* (1998), de driedelige literatuurgeschiedenis en anthologie van het Papiaments sinds 1863, is een monument in het literaire landschap.

- Vijf problemen doken in de talrijke artikelen uit de tijd na 1969 steeds weer op:
- Wat te doen met de niet-Antilliaanse passanten? Hierbij woog het auteurs criterium zwaar: was en is de auteur wel of niet in de Antillen geboren, opgegroeid en opgevoed? Ook in de literatuur van Suriname en die van het Caribisch gebied in het algemeen woog dit auteurs criterium zwaar.
  - Welk standpunt in te nemen ten opzichte van de poly-lingualiteit van de literatuur van de eilanden? Hoorde elk van de vier talen er wel volledig bij of was en is de ene taal meer eigen dan een andere?
  - Welke kenmerken naar vorm en inhoud waren en zijn te beschouwen als de eigen Antilliaanse? Is een haiku of een sonnet net zo Antilliaans als een tambúlied? Moesten en moeten stof, *setting* en thematiek Antilliaans zijn?
  - De plaatsbepaling van de Antilliaanse literatuur ten opzichte van die van Europa – met name het Nederlandstalige segment – Latijns-Amerika en het Caribisch gebied.
  - De aandacht is in de loop der jaren verschoven van de vraag naar wat *Antilliaanse* literatuur is naar de vraag wat Antilliaanse *literatuur* is: het kwaliteits criterium kreeg een steeds groter gewicht.

Ik gebruik hier de verleden en de tegenwoordige tijd omdat deze vragen van tijd tot tijd ook nu nog weer opduiken als relevant. In *Kadans, literatuurgeschiedenis* (Severing 2006) hebben we een gevarieerde, systematische en dynamische definitie voorgesteld.

Al waren de Antilliaanse pers en de creatieve letterkunde, zoals we in het begin zagen, aloude bondgenoten, dagblad en literaire kritiek ontmoetten elkaar pas voor het eerst op meer systematische wijze ná 1940, toen de redacties begonnen de in de Antillen zelf verschenen letterkundige uitgaven te recenseren. *La Prensa* stond op 1 mei 1950, met de wekelijkse rubriek “Sabatina Literaria” aan de wieg van de literaire pagina. Ze bevatte creatief proza en poëzie, waarbij de redactie nog meer oog toonde voor de Spaanstalige traditie van de eeuwwisseling dan voor de actualiteit. De pagina’s verdienen nadere nauwkeurige bestudering.

Maar het was eigenlijk pas na 30 mei 1969 dat de Antilliaanse literaire kritiek zich ontwikkelde. Traden voor die tijd nog diverse auteurs zelf als literaire critici van het werk van hun collega-schrijvers op, zoals Pierre A. Lauffer, Tip Marugg, Frank Martinus Arion en Henry Habibe, vanaf de jaren zeventig kunnen er een groot aantal namen van critici genoemd worden.

Met het tijdschrift *Watapana* (1968-1972) ontwikkelde zich voor het eerst dieper gravende literaire tijdschriftkritiek, waarbij een relatief groot aantal analyses aan afzonderlijke auteurs gewijd werden, en wel voornamelijk uit de recente Papiamentstalige traditie: Pierre Lauffer, Luis H. Daal, Oda Blinder, Hubert Booi, G.E. Rosario, F. Oduber en P. Domacassé.

Ook in het literair-culturele tijdschrift *Kristóf* verschenen literair-kritische bijdragen van Aart G. Broek, Carel de Haseth, Sidney Joubert, Elis Juliana, P.E. Lobbrecht, Jos de Roo, Ronny Severing, Pablo Walter en Liesbeth Echteld, over Antilliaanse letterkunde in het algemeen en over specifieke auteurs en hun werken, met name de bekende Cola Debrot, Boeli van Leeuwen, Tip Marugg, Frank Martinus Arion en Luc Tournier. Daarnaast besteedde het blad enige aandacht aan de ruimere Caribische literatuur. Tenslotte kan hier *Independiente* van Stanley Cras genoemd worden waarin ook aandacht aan de literaire traditie besteed werd.

Op de tweewekelijkse boekenpagina van de *Amigoe* en met de komst van *Amigoe-Ñapa* op 3 maart 1979 werd voor het eerst systematisch alle lokale en regionale werk van enig belang besproken. Bij gebrek aan goede regelmatig verschijnende tijdschriften nam de *Ñapa* ook artikelen op die men eerder in een gespecialiseerd maandblad zou verwachten. Rond deze *Ñapa* ontstond een kring van incidentele en van vaste kritische medewerkers.

6. Op zoek naar kwaliteit

Ik kom nu tot het afsluitende gedeelte van mijn drieluik. De literatuurkritiek worstelt op onze eilanden – en in het Caribische gebied als geheel, maar op de Engelse, Spaanse en Franse eilanden als meer omvangrijke taalgebieden veel minder – met een aantal specifieke problemen: Dat is allereerst het probleem van de aard van de literaire kritiek die veelal in onze orale cultuur de kritiek van het vluchtige gesproken woord is. De geschreven literatuurkritiek komt voornamelijk in de Nederlandstalige pers voor, nauwelijks in de Papiamentse- of Engelstalige, al is dat sedert een aantal jaren met name op de Bovenwindse eilanden wel degelijk het geval. Recensies in de dagbladen bereiken slechts weinig lezers. De Papiamentstalige kritiek vindt via andere media en op andere wijze plaats: bij de presentatie van een nieuw boek, voor de radio, tijdens forums en symposia. Dat maakt ze echter tot een vluchtig verschijnsel dat achteraf nauwelijks meer te reconstrueren valt. Een belangrijk deel van de literatuurkritiek wordt aan degene die niet bij het evenement zelf aanwezig was en in elk geval aan de beschouwer achteraf onttrokken.

Dat is ten tweede de (on)afhankelijkheid van de criticus. De meeste critici in het verleden waren docenten uit het middelbaar onderwijs die de recensies in hun vrije tijd schreven. De lezers maakten op deze manier kennis met de mening van overwegend Nederlandse leraren Nederlands. Daarnaast speelde de kleinschaligheid een rol. Eva Abraham-Van der Mark schreef: “Een slechte recensie leidt al gauw tot afschuwelijke veten in een gemeenschap die dermate klein is dat het onmogelijk

blijkt om de persoon van de schrijver los van zijn werk te zien" (Abraham-Van der Mark 1980: 56).

De Surinaamse jurist-auteur Hugo Pos, die zich lang en intensief heeft beziggehouden met literaire kritiek en de geschiedschrijving van de Surinaamse literatuur, merkte over zijn talrijke recensies en achtergrondartikelen eens op: "Een criticus moet het veld wieden, dat is zijn functie, dat wordt van hem verwacht. Het kan niet zijn bedoeling zijn dat hij zich tot de orchideeënkas beperkt" (Pos 1995: 180, 193). Het is nog maar de vraag of Hugo Pos met deze opmerking gelijk heeft. Waarom zou een criticus werk dat er niet toe doet bespreken om het af te kraken? Kan de criticus zich niet beter tot het waardevolle werk beperken? Ik denk van wel, want er bestaat geen demotiverender kritiek dan geen kritiek.

De ergste kritiek is nog steeds geen kritiek te krijgen. Niet zo lang geleden vertelde een auteur me enthousiast een heel negatieve kritiek in Nederland op haar werk gekregen te hebben. Niet het negatieve gold. De gedachte dat het werk tot in Nederland professionele aandacht kreeg woog veel zwaarder.

De criticus geeft nooit meer dan de reactie van een geïnformeerde en vooral een geïnteresseerde lezer. Er wordt nog wel eens onderscheid gemaakt tussen personalistische literatuurkritiek en ergo-centrische literatuurkritiek. Waar bij de personalistische kritiek de criticus zich zelf nadrukkelijk op de voorgrond plaatst en puur op persoonlijke voorkeuren en afkeuren een literair werk beoordeelt, richt de ergo-centrische literatuurcriticus zich allereerst op het te bespreken werk zelf en is hij als persoon een meer bescheiden intermediair die voorkeuren en afkeuren baseert op zoveel mogelijk geobjectiveerde en geëxpliciteerde argumenten.

Een heikel probleem vormt de oriëntatie van de literaire criticus. Kan de geschreven literaire kritiek van Westerse literaire concepten uitgaan, of moet ze op zoek naar lokale Caribische normen?

Grofweg was de optiek van de literaire kritiek rond lokale auteurs en hun werken steeds – afhankelijk van de taal waarin ze schreven – drievoudig: de Europees-Nederlandse optiek, de lokaal-Nederlandse optiek en de lokale kritiek. Het wegvallen van deze uiterst belangrijke lokale kritiek is fataal voor de Papiamentstalige werken want zonder deze lokale kritiek is er hier geen kritiek. Voor de Nederlandstalige werken betekent het een aderlating want die moeten het nu doen zonder de lokale kritiek en worden uitsluitend in Nederland met Nederlandse normen beoordeeld. Zo krijgen Westers literair-kritische concepten het monopolie en worden er door deze lacune geen lokale concepten ontwikkeld.

Mineke Schipper onderscheidde in haar standaardwerk over *Afrikaanse letterkunde* vier fasen waarop de Afrikaanse letteren in de westerse wereld gekritiseerd werden: van negatie, via irritatie en positieve discriminatie naar uiteindelijke normalisatie van de literair kritische houding (Schipper 1983: 297). Ze onderscheidde vervolgens exclusieve en inclusieve literaire kritiek. De exclusieve

literaire kritiek gaat uit van vooropgezette Westerse culturele waarden en normen als meetlat langs het te bespreken werk; de inclusieve literaire kritiek stelt zich open voor het eigene en specifieke van de te bespreken tekst zonder enig waardeoordeel vanuit een van te voren vastgestelde en vastgelegde literatuur-opvatting vooraf. Het is een tegenstelling tussen gesloten en open kritiek.

Een volgend probleem is het niveau van de kritieken, waarover Tip Marugg eens bitter opmerkte: "De funeste 'positieve discriminatie' die in bepaalde kringen zowel hier als in het noordoostelijk deel van het koninkrijk wordt bedreven door elk Antilliaans geschrift dat op een rood-wit-blauwe maandag in druk verschijnt met triomfbogen en luid hoera-geroep binnen te halen" (*Amigoe* 8 dec. 1977). In het verlengde van deze mening stond de verklaring van criticus Jules Marchena, die op nagenoeg hetzelfde moment schreef: "De tijd is voorbij dat we blij moesten zijn met elke literaire uiting in onze moedertaal. De opvatting dat we lief moeten zijn voor iedereen die de moeite neemt iets te schrijven en te publiceren getuigt van een dorpsmentaliteit. We moeten strengere eisen gaan stellen aan het niveau, zowel wat betreft de inhoud als de uiterlijke presentatie van het gepubliceerde" (*Amigoe* 29 sept. 1977).

Een literair-kritische knuffelcultuur is bedreigend voor elke literaire ontwikkeling, zeker die van jong talent. Maar stimulerende kritiek kan nooit kwaad. Mij is nogal eens verweten – niet door auteurs trouwens – een veel te mild criticus te zijn. Boeli van Leeuwen zei eens tegen me: "Wim, schrijvers mogen je omdat je eens geschreven hebt dat niemand met opzet een slecht boek schrijft." Onlangs ontdekte ik dat ik deze uitspraak niet van mezelf had maar heb ontleend aan Miep Diekmann: "Niemand schrijft opzettelijk een slecht boek, omdat schrijven fysiek een te grote inspanning is" (Rutgers 1984).

Laat ik een poging tot zelfverdediging wagen. Vanuit de literatuurtheorie valt mijn – vermeende – mildheid te verklaren. Ik heb jarenlang, inmiddels meer dan dertig jaar, de docent en de criticus in mijn persoon verenigd. Mijn positie als docent en de positie van de docent in het algemeen is een totaal andere dan die van de literaire criticus. De docent bevindt zich met het literatuuronderwijs immers aan het einde van een lang proces, in het centrum van de canon, en stelt die werken aan de orde die al de goedkeuring van de dagbladcriticus en de tijdschriftcriticus gekregen hebben en die al door de literatuurhistoricus gesanctioneerd zijn en opgenomen in anthologie en literatuurmethode. De dagbladcriticus daarentegen bevindt zich met een eerste positieve of negatieve beoordeling net aan de tegenovergestelde zijde van dit continuüm.

Ik kom tot een afsluiting. Ik hoop te hebben aangetoond dat de criticus als beroepslezer of in elk geval als deskundige lezer als een belangrijke schakel fungeert in het literaire communicatieproces. Ik pleit daarom ook voor een bredere opvatting van de literatuurstudie – zowel contemporain als diachroon – waarbij

niet alleen auteurs en teksten bestudeerd worden maar ook de receptiedocumenten van die teksten – en dat opnieuw zowel contemporain als diachroon. Receptiegeschiedenissen kunnen heel verhelderend zijn ter relativering van de eigentijdse literaire voorkeuren.

Ik pleit voor meer debat waarin teksten steeds weer aan de orde worden gesteld, niet alleen de moderne maar ook de oudere. Er ligt daartoe nog veel materiaal in oude kranten te vergelijken, dat het waard is opgedolven te worden. Nu het canondebat weer zo actueel is in de Verenigde Staten en Europa, zou dat ook hier gevoerd moeten worden in kranten, tijdschriften en boeken, maar ook in lokale anthologieën en literatuurgeschiedenissen voor het voortgezet en hoger onderwijs. Welke teksten verdienen het bewaard en onderwezen worden – ook hier?

Een open gesprek moet in zijn verschillende fasen en niveaus gestimuleerd worden als een levend en nooit eindigend debat over literatuur. Teksten zijn immers geen dode museumstukken maar moeten door lezers telkens weer levend gehouden worden. Het debat over de canon dient voortdurend gevoerd te worden.

Miep Diekmann die de criticus en de schrijver in zich verenigde, formuleerde haar kritische taak als volgt: “Wat heeft de auteur willen zeggen? Is dat er ook uitgekomen? Heeft hij daar de juiste middelen voor gebruikt?” (Rutgers 1984). Professor Jaap Oversteegen, mijn leermeester, formuleerde de taak van de criticus, de historicus en literatuurwetenschapper abstracter met zijn eis van de ‘Ethos,’ het moeilijk omschrijfbare begrip waar literatuur het leven zelf in essentie verwoordt: “Ethos is de poging om te benoemen wat je als de kern van het bestaan ervaart en wat niet in expliciete termen uit te drukken is. De projectieve vormen van kunst zijn ontwerpen om een ethos uit te drukken” (Oversteegen 1996: 36).

De Algemene Faculteit van de Universiteit heeft in dit nooit eindigende debat naar aard en functie van de literatuur, de literaire kritiek, de literatuurgeschiedenis en de literatuurwetenschap een belangrijke taak naar buiten toe maar ook binnen de gelederen. In de bachelorfase worden studenten gevormd tot competente professionals in hun beroepstaak in het secundair onderwijs. In de masterfase zal ook onderzoek een centrale plaats dienen in te nemen. Externe contacten zijn daarbij belangrijk. Mijn contacten in Aruba (Instituto Pedagogico Arubano) [Arubaanse Pedagogische Academie], in Suriname (Instituut voor de Opleiding van Leraren), in Nederland (Universiteit van Amsterdam) en Zuid-Afrika wil ik in mijn nieuwe functie verstevigen; andere wil ik aangaan, zowel regionaal als daarbuiten. De bestaande contacten met de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en het Instituut voor de Bevordering van de Surinamistiek zullen bestendig worden.

Rest mij dank uit te spreken aan personen en instanties, waar ik hierbij graag gebruik van maak. Mijn dank gaat uit naar Rector, decaan en Raad van Toezicht

voor het in mij gestelde vertrouwen mij met een zo belangrijk ambt te bekleden. Ik hoop dat vertrouwen niet te beschamen en te bewijzen met de inzet van mijn ervaring als docent en onderzoeker; Leden van de sollicitatiecommissie die het aangedurfd hebben mij voor te dragen; Collega's en de kleine staf van de Algemene Faculteit, die nodig wat uitbreiding zou kunnen gebruiken, wil ik mijn diensten aanbieden ter ondersteuning van hun moeilijke, veelzijdige en omvangrijke taak; Met de studenten hoop ik de inmiddels in voorgaande jaren opgebouwde relatie voort te zetten. We zijn gezamenlijk pioniers van een jonge faculteit; Het is me een behoefte ook de directeur en de staf van de Fundashon pa Planifikashon di Idioma [Stichting voor Taalplanning] te noemen met wie ik de laatste jaren uitermate prettig heb samengewerkt. Graag wil ik hierbij memoreren dat het Fonds voor de Letteren in Amsterdam en de Fundashon pa Planifikashon di Idioma de leerstoel mede ideëel en financieel hebben mogelijk gemaakt.

Het is vandaag 26 oktober. Op deze dag, dertien jaar geleden, hebben we mijn moeder begraven. Ik wil haar en mijn vader, mijn beide ouders, dankbaar herdenken, voor de kansen die ze ons in hun gezin geboden hebben.

En *last but not least* zoals dat dan heet, wil ik mijn gezin en familie en vooral mijn vrouw Joke noemen die ook nu weer als steeds niet aarzelde en niet achter, niet voor me maar direct pal naast me ging staan als onmisbare steun in deze nieuwe uitdaging.

Als buitengewoon hoogleraar hoop ik de komende vier jaren me tot een buitengewone hoogleraar te kunnen ontplooien.

Bibliografie

- "Aan sommige Curaçaosche dichters." 1817. *De Curaçaosche Courant* 6 dec. 1817.
- Abraham-Van der Mark, Eva. 1980. "Enkele opmerkingen over Antilliaanse literatuur." *De Gids* CXLIII-1. 56-64.
- A.d.C. 1936. "Ta berde tin literatura Papiamento? Mas prueba cu tin literatura Papiamento: Punto final riba literatura papiamento." *La Union* 26 maart, 2 april 1936; herdrukt in *Amigoe-Nápa* 13 juni 1986, 13 september 1986, 29 november 1986.
- Amigoe*. 22 juni 1901, 7 juli 1909, 29 sept. 1977, 8 dec. 1977. Curaçao.
- Berry-Haseth, Lucille, Aart G. Broek i Sidney M. Joubert, reds. 1998. *Pa saka kara, Antología di literatura Papiamentu*. 2 dln. Willemstad: Fundashon Pierre Lauffer.
- Debrot, Cola. 1948. "Richlijnen voor de culturele zelfwerkzaamheid op de Antillen." Curaçao: Cultureel Centrum Curaçao (intern memo).
- Debrot, Cola. 1985 *Verzameld Werk*. Deel I. Amsterdam: Meulenhoff.
- Baromeo, Barche. 1990. *E Pal'i bida*. [uitgave in eigen beheer].
- . 1996. *E parto*. [uitgave in eigen beheer].
- . 2006 *Quo vadis?* [uitgave in eigen beheer].
- La Cruz*. 10 mei 1900, 8 mei 1901, 6 nov. 1901. Curaçao.

- Nicolaas, Quito. 2004. *Tera di silencio*. Almere: Uitgeverij Excalibur.
- Oversteegen, J.J. 1996. "Hartstocht en methode." *Literatuurwetenschap in Nederland: een vakgeschiedenis*. Reds Jaap Goedegebuure en Odile Heynders. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pool, John de. 1935. *Del Curazao que se va, paginas arrancadas de 'El libro di mi Recuerdos.'* Santiago de Chile: Ercilla.
- . 1985. "Zo was Curaçao" [Nederlandse vertaling van *Del Curazao que se va, paginas arrancadas de 'El libro di mi Recuerdos'*]. *Antilliaanse Cahiers* 1961, IV: 1-4. Herdruk Amsterdam: S. Emmering.
- Pos, Hugo. 1995. *In Triplo*. Amsterdam: In de Knipscheer.
- Roemer, Astrid H. 1982. *Over de gekte van een vrouw*. Haarlem: In de Knipscheer.
- . 1983. *Levenslang gedicht*. Haarlem: In de Knipscheer.
- Rutgers, Wim. 1984. *De Caraïbische jeugdboeken van Miep Diekmann*. Den Haag: Leopold.
- . 1988. *Het nulde hoofdstuk van de Antilliaanse literatuur: Poëzie in de Curaçaose Courant 1812-1865*. Oranjestad: Editorial Charuba.
- . 1994. *Schrijven is zilver, spreken is goud: Oratuur, auratuur en literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba*. Diss. Universiteit Utrecht.
- Schipper, Mineke. 1983. *Afrikaanse letterkunde*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Severing, Ronnie, Wim Rutgers en Liesbeth Echteld. 2002. *Kadans: literaire ontwikkeling en literaire begrippen*. Willemstad: Fundashon pa Planifikashon di idioma.
- . 2006. *Kadans, literatuurgeschiedenis*. Willemstad: Fundashon pa Planifikashon di Idioma.
- Tournier, Luc. 1940-1951. *De Stoep Nederlands Periodiek*. Willemstad.
- . 1942. "Inleiding tot de literatuur van Curaçao." *De Stoep* 7 aug. 1942: 3-6.